

# AQRAR SAHƏNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ SAHƏSİNDƏ QARŞIDA DURAN VƏZİFƏLƏR

A.F.ABBASOV, iqtisad elmləri namizədi  
Az ETKTİ və Tİ

Aqrar ərzaq kompleksində həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklərin ikinci mərhələsinin dövlət tənzimlənməsi mexanizmləri ilə möhkəmləndirilməsi ölkənin strateji maraqları baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda aqrar əmtəə istehsalçıları çoxsaylı problemlərlə üzləşirlər. Bu problemlərdən biri onların ərzaq bazarında inhisarçıların davamlı təzyiqləri ilə üzləşməsidir. Bu baxımdan dövlət zəruri antiinhisar siyasət həyata keçirməli və vasitə ilə nəinki kənd təsərrüfatı ilə eləcə də onunla həmhüdəd sahələrdə inhisarçılığın davam etməsinə mane olmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə emal və ticarət sahələrində gəlirlərin yüksək səviyyədə olması ilə əlaqədar, kapital axınının güclənəcəyi və müvafiq sürətdə həmin sahələrdə rəqabətin kəskinləşəcəyi barədə ümidlər doğrulmadı. Hazırda bu sahədə inhisarlar kifayət qədər güclüdür və yeni yaranmış "autsayderləri" ümumiyyətlə bazara yaxın buraxmadan, bazar münasibətlərinə aidliyi olmayan müxtəlif metodlarla onlara qarşı rəqabət aparmağa qadirdirlər.

Inhisarçılarla münasibətdə maksimal buraxılış qiymətləri və minimal satınalma qiymətləri müəyyən edilməsi yolu ilə onların real gəlirlərini məhdudlaşdırmaq üçün müxtəlif taktiki tədbirlər görülməlidir. Bu halda inhisarçılar üçün minimal satınalma qiymətləri müdaxirə olmalı və konkret bazarlarda formalaşmış orta qiymətlər səviyyəsində müəyyən edilməlidir. Aqrar sahənin inhisarçı olmayan müəssisələri isə bu cür tənzimləməyə məruz qalmalı deyildir.

Vasitəçilik fəaliyyəti və emalla məşğul olan müəssisələrin inhisarçılar kateqoriyasına aid edilməsi üçün dəqiq meyarlar işlənib hazırlanmalı, satınalma və buraxılış qiymətləri arasında nisbətler əsaslandırılmış şəkildə hesablanmalı, onların texniki təchizatı genişləndirilməli təzələnməsi, diversifikasiya və fəaliyyət profilinin dəyişməsi tədbirləri stimullaşdırılmalı, eyni zamanda qiymətlərin əsassız olaraq artırılmasının qarşısını almaq üçün zəruri hallarda antiinhisar tədbirlər görülməlidir.

Resurs istehsal edən sahələrə münasibətdə antiinhisar tədbirlər tamamilə məqbul və qanunauyğundur, real iqtisadi mühitdə bu cür müəssisələrin, praktiki olaraq, heç birinin rəqibləri yoxdur.

Dövlət tənzimləməsi mexanizmlərinin yaradılması baxımından, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün alıcılıq qabiliyyətini, xüsusən dövlət tərəfindən dəstəklənən resurslar lizinzi sisteminin inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi yolu ilə artırmaq vacibdir. Həmin formalara bu gün xas olan prinsipial nöqsanlar müsbət effekti minimuma endirirlər.

Daha sonra təbii inhisarların istehsal etdiyi məhsullarının qiymətləri səmərəli şəkildə tənzimlənməlidir.

Bu gün qiymətlərin tənzimlənməsi çox vaxt, həmin məhsulların qiymətlərinin elə inhisarların özləri tərəfindən daim artırılması üçün lobbicilik xarakteri daşıyır, dövlət (və region) orqanlarında isə həlledici söz demək hüququ inhisarların nümayəndələrinə məxsus olduğundan, bu orqanlar itaətlə həmin fikri təstiq edirlər. Təbii inhisarların müəyyən etdiyi qiymətlər məhsulların və ya xidmətlərin müəyyən növlərinin bu işdə marağı olan bütün istehlakçıların iştirakı ilə açıq şəkildə tənzimlənməlidir.

Dövlət həm də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün rəqabət potensialını artırmağa yönəlmiş tədbirlər görməlidir. Dövlət əmtəə istehsalçıları üçün könüllü şəkildə sahə və peşə assosiasiyaları və həmkarlar ittifaqları şəklində birləşmələrinə nəinki mane olmamalı, həm də bu prosesə fəal stimulyat yaratmalıdır. Bu cür birliklər kənd təsərrüfatının rəqabət potensialını nəzərəcərpacaq dərəcədə artırardı. Kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün, emal müəssisələrinin və vasitəçi firmaların kooperasiya yaratmalarını da bütün mümkün vasitələrlə təqdir etmək lazımdır.

Minimal zəmanətli qiymətlər və ərzaq bazarına dövlət müdaxilələri mexanizmlərinin tətbiq edilməsi artıq labüd xarakter daşımaqdadır. Bu cür qiymətlər Kənd təsərrüfatı istehsalının zəruri gəlir səviyyəsini qoruyub saxlamalı və bazarı əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan konyunktur dəyişikliklərindən qorunmalıdır. Həmin qiymətlərə riayət edilməsinə zəmanət dövlətin istehsalçılardan artıq əmtəəni almaq barədə öhdəliyi ilə, eləcə də ərzaq bazarında dövlət tərəfindən həyata keçirilən satınalmalar və əmtəə müdaxilələri vasitəsilə təmin edilməlidir. Məsələn, müəyyən regionda müxtəlif amillərin təsiri nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri zəmanət verilən minimal səviyyədən aşağı düşərsə, dövlət konyunktura uyğun olaraq məhsulu sonra həmin artıqları müvafiq məhsul növünün qıtlığı yaranmış yerlərdə bazara çıxarır. Bu, ilk növbədə həmin ərazidə bazar qiymətlərinin dəyişməsinin yuxarı həddini aşması şəklində təzahür edir. Bu mexanizm praktiki fəaliyyət nəticəsində mənimsənilə bilər və həmin fəaliyyətə yaxın vaxtlarda başlanmalıdır. Bu məqsədlə dövlətin ərzaq ehtiyatları fondu yaradılmalıdır.

Adekvat dövlət tənzimləməsi mexanizmlərinin yaradılması məsələsini həll etmək üçün zəmanətli qiymətlərlə yanaşı, ayrı-ayrı məhsullar üzrə təxmini qiymətlərdə tətbiq edilməlidir. Bu qiymətlər kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün, vasitəçi qurumların və son məhsulun istehlakçıları üçün nümayəndələri arasında könüllü razılaşmalar əsasında dövlətin vasitəçiliyi ilə formalaşır. Bu cür qiymətlər bazarda istiqamətləndirici rol oynayır və bazarın suğyektləri qiymət barədə razılığa gələ bilmədikləri hallarda tətbiq edilir. Əmtəə istehsalçıları



öz istehsal proseslərini plnlaşdırarkən əvvəlcədən elan edilmiş təxmin qiymətlər də onlardan ötrü mühüm indikatordur.(1,s.224)

Kənd təsərrüfatı məhsulları ilə bağlı dövlət girov əməliyyatları mexanizmlərinin tətbiq edilməsi dövlət tənzimləməsi sisteminin mühüm elementidir. Bu gün kənd təsərrüfatının gəlirliliyinin aşağı səviyyədə olması üzündən, bu sahə, praktiki olaraq, kommersiya kreditləri alanların siyahısından çıxarılmışdır. Halbuki istehsalın xüsusiyyətləri nəzərə alınsa, bu kreditlər kənd təsərrüfatı sahəsi üçün həyati əhəmiyyətə malikdirlər. Əvvəllər investisiya, kredit vermə sistemlərinin inkişafını ləngidən səbəblərdən biri də torpaq üzərində xüsusi mülkiyyət kimi mürəkkəb bir məsələnin həlledilməməsi idi. Dövlət müdaxilə siyasətinin tərkib hissəsi olan Kənd təsərrüfatı məhsulları ilə bağlı dövlət girov əməliyyatları prinsip etibarilə doğurmur. Məhsulun girov qoyulması müqabilində verilən kreditlər Kənd təsərrüfatında cari məsrəflərin maliyyələşdirilməsi üçün sərf edilməlidir.

Dövlət tənzimləməsi əhalinin aztəminatlı təbəqələrinə yardım göstərilməsi yolu ilə əhalinin tədiyə qabiliyyətli tələbinin stimullaşdırılmasında da ifadə oluna bilər. Əhalinin dəstəklənməsinə yönəlmiş bu cür proqramlar üçün kənd təsərrüfatı məhsulları dövlət tərəfindən ya sərbəst bazarda, ya da əmtəə müdaxilələrinin gedişində alına bilər.(2)

Bundan əlavə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına qiymət dotasiyalarının və kompensasiyalar mexanizminin istiqamətləri dəyişməklə, azad bazarın tələbatına iüvafiq olaraq məhsul istehsalının stimullaşdırılması və rəqabət qabiliyyətinin artırılması təmin edilə bilər. Dotasiya və kompensasiyalar dəqiq məqsədli xarakter daşımali, Kənd təsərrüfatında istehsalın səmərəsinin artırılmasını və əsas resurs növlərinin istehlakını stimullaşdırmalıdır. Dotasiya və kompensasiyalar Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının mülkiyyət formalarından, istehsalın təhkilindən və satış kanallarından asılı olmayaraq, bu istehsalçıların hər birinə yalnız büdcədən ödənilməlidir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların bazar şəraitinə uyğunlaşmasına kömək edilməsi dövlət tənzimləməsinin mühüm istiqamətini təşkil etməlidir. Bu cür yardım, sözün məhdud mənasında, iki əsas istiqamətdə həyata keçirilməlidir. Birinci istiqamət -əmtəə istehsalçıların bazar çıxışına əlverişli şərait yaratmaq, istehsalın profilini dəyişməyə stimulyatmaq və bu işi dəstəkləmək, kənddə sosial sığorta sistemi yaratmaq və yeni fəaliyyət istiqamətlərini inkişaf etdirməkdir. İkinci istiqamət-işçilərin öyrədilməsi, onların ixtisasının artırılması və məsləhət xidmətləri yaradılması tədbirlərini

əhatə edir.

Birinci istiqamət bilavasitə qiymətlərlə bağlıdır. Bu halda dövlət bazarın konyunkturunu təhlil edərək istiqamətləndirilməsinə stimulyat yaratmalıdır. Rəqabət baxımından perspektivsiz (ziyana səbəb olan) məhsullar istehsalının profilini dəyişmək mümkün olan yerlərdə istehsal həcmələrinin azaldılmasına görə xüsusi bir-dəfəlik kompensasiyalar sistemi tətbiq edilməlidir. Obyektiv səbəblər üzündən konyunktur baxımdan artıq olan monoməhsullar istehsalına səmtlənmiş depressiv rayonlarda, əmtəə istehsalçılarına sabit subsidiyalar ödənilməsi zəruridir. Bu subsidiyalar istehsalın könüllü şəkildə azaldılması üzündən gəlirlərin azalmasını kompensasiya etməlidir. Həmçinin ənənəvi xalq sənətlərinin, yardımçı təsərrüfatların, turizmin inkişafını təqdir etmək, bənzərsiz yerli resursların qorunub saxlanmasına stimulyat yaratmaq lazımdır.

Dövlət bazar mexanizminin mövcudluğu üçün son dərəcə zəruri olan bazar infrastrukturunun inkişafına kömək etməli, müstəqil vasitəçi qurumların inkişafını, topdansaş ticarət şəbəkəsi, o cümlədən topdansaş ərzaq bazarları, bazar prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən servis xidməti sistemlərinin yaradılmasını dəstəkləməli, bazarın informasiya infrastrukturunu inkişaf etdirməlidir.

Qiymət və konyunktur barədə informasiya sistemi ticarət və emal sahələrində inhisarçılıq problemlərinin həllini asanlaşdırmağa, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların bazarla əlaqə edilməsi prosesini sürətləndirməyə imkan verərdi. Belə bir sistemin yaradılması, praktiki olaraq, tamamilə dövlətin səlahiyyətinə aiddir. Aqrar sahədə dövlət iqtisadi təhlil xidməti inkişaf etdirilməlidir. Bu xidmət bazar subyektlərinin bazar konyunkturuna oriyentasiya olunmalarına, əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmələrinə imkan verərdi.

Yerli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların bazarla əcnəbiəmtəə istehsalçıları ilə qeyri-bərabər və dağıcı rəqabətdən qorumaq məqsədi ilə mülayim proteksionist siyasət adekvat dövlət tənzimləməsi tədbirləri kompleksinə daxil olmalıdır. Burada müxtəlif mexanizmlər, o cümlədən kompensasiya xarakterli (dəyişkən) gömrük rüsuları mexanizmi təklif edilə bilər. Həmin rüsumların məbləği əmtəənin gömrük dəyərindən, onun ən yüksək və ya ən aşağı qiymətindən asılıdır. Bu cür gömrük tənzimləməsindən məqsəd həm ölkə daxilində, həm də onun hüduqlarından kənarda qiymətlərin səviyyəsini bərabərləşdirməkdir.

Adı çəkilən dövlət tənzimləməsinin aktivləşdirilməsi fikrimizcə aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının stimullaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

#### ƏDƏBİYYAT

1. Е.Н.Борисенко. Продовольственная безопасность России (проблемы и перспективы). Москва 1997, 349 с. 2. S.V.Salahov. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı 2004., 503 s.